

MARIËNBURG

2023 • OKTOBER

JAAR 40 • 04

MAGAZINE

VAN EN VOOR KRITISCH KATHOLIEKEN

40

IN GESPREK MET TOM LÖWENTHAL

KERK EN NIEUWE ECONOMIE

40 JAAR MARIËNBURG: TOEN EN NU

VREDESVROUWEN IN TIJDEN VAN OORLOG

PLAN VOOR EEN ANDER KERK

BEVRIJDINGSTHEOLOGIE

COL OF ON

MARIËNBURG MAGAZINE VAN
EN VOOR KRITISCH
KATHOLIEKEN IS EEN UITGAVE
VAN MARIËNBURG, VERENIGING
VAN KRITISCH KATHOLIEKEN, EN
VERSCHEIJNT
VIJF MAAL PER JAAR. OVERNAME
VAN ARTIKELEN IS TOEGESTAAN
NA OVERLEG MET DE REDACTIE.

© 2023 MARIËNBURG
ISSN1878-8734

WEBSITE

www.marienburgvereniging.nl

REDACTIE

Eindredacteur: Arthur van Tongeren

Redacteurs:

Henk Baars

Tom van den Beld

Michel Besnard

Riet Bos

Erik Jurgens

Gerard Swüste

REDACTIE-SECRETARIAAT

redactie@marienburgvereniging.nl

VORMGEVING

Echthetty, Schijndel

DRUK

Rekafa drukkers, Venlo

LIDMAATSCHAP / ABONNEMENT

Lidmaatschap van Mariënburg inclusief
abonnement op Mariënburg Magazine:

€ 35,- per jaar.

Abonnement zonder lidmaatschap:

€ 25,- per jaar.

Proefabonnement: 3 nr's voor € 15,-

Losse nummers: € 5,-

Aanmelden bij het secretariaat of via de
website.

IBAN: NL77 RABO 0329 9215 68

BIC-code: NLRABO2U

Mariënburg is ANBI erkend.

BESTUUR MARIËNBURG

Harrie van den Akker, voorzitter,
06-48590171

Riet Bos, penningmeester, 06-43928591

Yvonne Beker, lid, 06-22421184

Walther Burgering, lid, 06-29562865

Mia Janssen-Brouwer, lid, 06-20002835

bestuur@marienburgvereniging.nl

SECRETARIAAT

Het Fort 29

5581 AB Waalre

040-8442967

secretariaat@marienburgvereniging.nl

04

“Laten we vooral
samen blijven zingen”

GERARD SWÜSTE

08

Naar een Nieuwe Economie:
waar moet dat heen, hoe zal dat gaan?

HANS OPSCHOOR

10

Oblaten

Leven naar de Regel van Benedictus

MICHEL OOSSCHOT

12

De leken aan het woord

PAUL VAN VELTHOVEN

14

Mariënburg 40 jaar

Mariënburg in protest, het jaar 1983

ERIK JURGENS

Blijven geloven, blijven hopen

HARRIE VAN DEN AKKER

17

Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologie:

relevantie en toekomst na ingrijpende kritiek

BERMA KLEIN GOLDEWIJK

20

Veiligheid en Gods aanwezigheid in oorlog

JOBAR ORANJE

EN VERDER...

07 GRENZeloos GELOVEN | Naar een Open spiritualiteit

13 COLUMN | Borromaeus de Greeve

23 POËZIE | De soldaat die Jezus kruisigde

24 TEN SLOTTE | De laatste drie

WANKELEN OF KANTELEN?

Anno 2023 staat de wereld in brand, letterlijk en door wapengekletter en valse profeten, als ware de Apocalyps aanstaande. En Nederland staat op zijn kop: talloze politici kondigen aan dat zij na de verkiezingen niet meer terugkeren, nieuwe leiders staan op: na Caroline van der Plas lijken nu Pieter Omtzigt en Frans Timmermans het speelveld op te schudden. De vraag is nu: is het (oude) politieke bestel alleen maar aan het wankelen en blijft het overeind ondanks die nieuwe gezichten, of bevinden wij ons op een kantelpunt en gaat er echt iets veranderen en komen de menselijke maat en de maatschappelijke cohesie weer in zicht?

Er lijkt een opmerkelijke parallel waarneembaar met de situatie waarin de kerk in Nederland zich bevindt. In zowel kerk als politiek winnen de instituties, de regels, de procedures 't van de mens als persoon, die zich daardoor niet gehoord voelt. Sociale netwerken zijn om zeep geholpen, door de doorgesloten nadruk op individualisering en marktwerking in de politiek, door de focus op achterhaalde noties in de kerk. Maar dat wil dus niet zeggen dat alle hoop verloren is. Want al lijkt het CDA bij de landelijke verkiezingen te gaan imploderen, de nieuwe politieke leiders omarmen veel (meer) van het christelijk-sociaal denken door hun aandacht voor gemeenschapsdenken als bindmiddel. Omzien naar en zorgen voor elkaar, weg dikke ik, de mammon voorbij, maar wel met een betaalbaar bestaan. Op een aarde die gered en verantwoord beheerd moet worden – ook dat is omzien naar elkaar, of we gaan naar de verdoemenis.

Zo moet het ook bij ons: al hebben velen van ons niet zo veel meer met het instituut en de strenge kerkelijke leer, wij willen wel in het voetspoor van Jezus gaan en we hechten aan onze samenkomsten waar we luisteren naar en oog hebben voor elkaar, en waar netwerken en vangnetten floreren.

Dus is er alle reden voor hoop op kantelpunten. Soms komen die schijnbaar uit het niets. En wordt wankelen (denk aan alle excuses van Mark Rutte) toch kantelen. Misschien gaat het in de moederkerk ook zo, en vindt paus Franciscus' oproep tot luisteren toch gehoor in een echt synodaal proces. Hoop dat een nieuwe wereld komen zal waar brood genoeg en water stroomt voor allen. Dan zal de steppe bloeien.

TEKST **HARRIE VAN DEN AKKER**
BEELD **STOCK**

HET EERSTVOLGENDE NUMMER
VERSCHIJNT MEDIO DECEMBER 2023.
BIJDRAGEN UITERLIJK 22 OKTOBER
AAN HET REDACTIE-ADRES.

TER- ZIJ- DE

“Laten we vooral samen blijven zingen”

Gerard Swüste en Erik Jurgens in gesprek met Tom Löwenthal

Later kreeg ik met Bernard Huijbers te maken, een groot vakman

“Zo jammer dat het samen zingen verdwijnt. Ik zie het gebeuren. De kerken lopen leeg, op lieddagen komen minder mensen. Samen zingen, dat geeft zo’n enorme band.”

Tom Löwenthal (1954). Dirigent, componist. Hij kan nog niet met pensioen. Want er moet gezongen worden, samen, liefst met velen. “Ik wil me er voor inzetten om het samen zingen in stand te houden. En we gaan het doen in het najaar. Dan zijn er herdenkingsconcerten rond teksten van Huub Oosterhuis. Groot koor en orkest en, naar ik hopen mag, een volle kerk. Op 29 oktober in de Martinikerk in Groningen, op 4 november in de Westerkerk in Amsterdam. Een eerbetoon aan Huub Oosterhuis.

Maar ook weer een kans om met velen te zingen.” Tom pakt zijn telefoon en zoekt op YouTube. “Kijk, Joan Baez zingt *500 miles*. Moet je zien hoe de mensen in de zaal eerst zitten te luisteren en dan gaan meezingen, eerst zacht en dan steeds harder. Dat vind ik schitterend. Hier”, zegt hij, terwijl hij inzoomt, “die jongen, keurig in het pak, het lijkt alsof hij net van kantoor komt en hij zit daar vol overtuiging mee te zingen. Dat is wat muziek kan doen. Dat hebben mensen nodig.”

Gelineau en Huijbers

Tom Löwenthal ontvangt ons in zijn huis in Grave. Dat kan nog net. Binnenkort gaat hij terug naar Kevelaer. “Ik heb daar twaalf jaar gewoond. Ik mis de mensen daar. Het is goed om terug te gaan. En sinds kort ben ik daar organist in de Evangelisch-Lutherse Kerk. Eerlijk gezegd had ik altijd een haat-liefde-verhouding met het orgel: je moet zoveel dingen tegelijk doen. Maar nu doe ik het gewoon en ik heb er lol in.”

Later in ons gesprek blijkt dat het met dirigeren ook zo is gegaan: “Ik durfde niet een koor te dirigeren, ik was een schuchtere jongen van 19 jaar toen ik werd gevraagd door Huub Oosterhuis. Ik ben het toen ook gewoon gaan doen.”

Met kerkmuziek had Tom al vroeg een band: “Als jongetje van zes hoorde ik in de kerk psalmen zingen in de zetting van Gelineau. Ongetwijfeld herinnert menigeen zich de versie van Psalm 23: *Want mijn herder is de Heer, nooit zal mij iets ontbreken*. Een beetje recitatief, gedragen, pure muziek. In de Nederlandse taal. Die psalmen stonden in een dun groen boekje. Ik nam het mee naar huis, het ging mee toen we op vakantie gingen. Toen ik acht was kreeg mijn vader van Bernard Huijbers zijn bewerking van *Nu zijt welkome*. En ik weet nog goed dat we dat thuis met zijn allen meerstemmig zongen. Ik zong de altpartij.”

“Later op het Ignatius College in de muzieklessen en de koorrepetities van het Fons- En Igkoor kreeg ik echt met Bernard Huijbers te maken. Hij was een groot vakman. Hij had toen al heel wat gecomponeerd: Maria-antifonen, een Te Deum, een Latijnse mis. Maar toen Vaticanum II in de jaren zestig de volkstaal in de liturgie invoerde en actieve deelname van de aanwezigen aanmoedigde, maakte Bernard een enorme ommezwaai. Hij, met zijn rotsvaste geloof en zijn Maria-devotie, ging zich totaal inzetten voor samenzang in de liturgie. Aanvankelijk schreef hij meerstemmige zettingen op oude volksmuziek. Op de wijze van *Allen die willen naar Island* had Huub Oosterhuis *Hoort mensenbroeders die hier nu zijt* geschreven. Ook de melodie van *Wie als een god wil leven hier op aarde* kwam uit dezelfde bundel volksmuziek van Pollmann. Bekende melodieën, zodat iedereen kon meezingen. Dat stond Bernard voor ogen. Toen de vertaling van vijftig psalmen van Huub

Oosterhuis, Michel van der Plas, Han Renckens en Pius Drijvers verscheen, schreef hij daarvoor nieuwe muziek. Maar ook hier: iedereen moest kunnen meezingen, ondersteund door een koor dat dit vaak vierstemmig deed. De muziek drong door tot de uiterste hoeken van de kerk. Het was ongekend.”

Muziektheorie en componeren

“Na de middelbare school ging ik naar het Nederlands Instituut voor Kerkmuziek in Utrecht. Maar ik wilde ook muziektheorie studeren, want ik had gemerkt dat Bernard Huijbers daar bij het componeren veel uit putte. Ik ging dat doen in Den Haag aan het Conservatorium. Het was de tijd dat religie min of meer belachelijk was. Ik had al wat teksten van Huub Oosterhuis op muziek gezet, maar die durfde ik echt niet aan Peter Schat of aan Louis Andriessen te laten zien. Het was daar mijn wereld niet.”

“Dat ik ben gaan componeren is vooral gekomen doordat Bernard Huijbers me daartoe aanmoedigde. Ik was 16 jaar toen hij mij vroeg een melodie te schrijven bij een tekst van Huub Oosterhuis: *Zevenmaal opnieuw geboren*. Ik heb het geprobeerd, het was eigenlijk niet om aan te horen. Bernard speelde toen voor wat hij op die tekst had bedacht. Dat was geweldig. Hoe de tekst bijna volmaakt een plek kreeg in de muziek, tekst en muziek elkaar versterkten, één geheel werden. Zo hadden Schubert en Schumann teksten van Goethe en Schiller op muziek gezet, zo klonken de teksten van Brecht op muziek van Eisler. Aandacht voor tekstritme en intonatie. Dus niet de muziek allesoverheersend maken zodat de tekst wordt weggemaaid. Maar de tekst die de muziek bij de hand neemt. Drie jaar later begon ik echt muziek te schrijven, nog steeds met

enthousiaste hulp en aanmoediging van Bernard. *Word wakker, slaapkop* was mijn eerste compositie en het tafelgebed *Toen hebt gij, God die leeft.*”

Dirigeren

“In de periode dat ik in Den Haag muziektheorie studeerde, vroeg Huub Oosterhuis me of ik dirigent in de Studenteneklesia wilde worden. Huub had een paar van mijn composities gehoord en daar was hij positief over. Dat gaf mij waarschijnlijk het zetje om het aan te durven. Leidinggeven aan het koor van de Ekklesia was in die dagen een hele klus. De twee bestaande koren waren samengevoegd en daardoor waren mensen vertrokken, er was geen dirigent. Alles moest opnieuw worden opgebouwd. Het bleek voor mij een belangrijke stap. Ik ging dirigeren, maar ook veel componeren. Niet alleen kerkmuziek, maar ook muziek voor Poëzie Hardop.”

“Toen ik begon met dirigeren heb ik ook aan Bernard Huijbers moeten denken. Dirigeren heb ik geleerd door naar hem te kijken. Hij dirigeerde met zijn ogen, hij dwong het koor met zijn ogen. En daarnaast benadrukte hij steeds het belang van de tekst. Ik heb geleerd dat je het als dirigent bij een koor moet afdwingen, de druk moet erop staan. En humor is belangrijk om de stemming erin te houden.”

Theater

“In die tijd ging ik ook muziek schrijven voor Poëzie Hardop. De theatermuziek was naast de kerkmuziek mijn tweede liefde. Dat begon al toen ik als tienjarige de musical *Oliver Twist* zag met Johnny Kraaijkamp. Maar mijn belangstelling kreeg een flinke impuls toen ik in 1983 als dienstweigeraar bij het cultureel studentencentrum CREA in Amsterdam ging werken en in contact kwam met regisseur Johnny Kuiper. Die haalde het Duitstalige toneel van Handke en Weiss naar Nederland. En we voerden hun werk uit en ook dat van Brecht en Eisler. Dat gebeurde in Amsterdam in het Odeon, het Shaffy-Theater, de Brakke Grond.”

“Ik noem mezelf kerk- en theatermusicus. Ik heb musicals geschreven en opera's. In 2011 een opera over Jeroen Bosch, later een over het bombardement op Nijmegen en een over de Bende van Oss. Nu in Kevelaer zijn we bezig met het schrijven van een musical. Tussen Kerst en Oudjaar is het daar een dooie boel: 'tote Hose' noemen ze dat. Daar gaan we met die musical wat leven in brengen. Het is een bewerking van het Scrooge-verhaal van Dickens. Het schrijven van een musical is een prachtig proces: steeds nieuwe stappen zetten, het is net alsof je een enorme tent aan het opzetten bent.”

Die jongen, in zijn nette pak, hij zit daar vol overtuiging mee te zingen. Dat is wat muziek kan doen, dat hebben mensen nodig

Het gebeurt gewoon

Tegelijkertijd zet Tom ook nog teksten van Huub Oosterhuis op muziek. “Er zijn nog zoveel teksten. Afgelopen zondag was ik in Arnhem in Ekklesia De Zijp. Daar werd een tekst van Huub voorgelezen *Ben van religie niet*. Maandag zat ik over die tekst te mijmeren en dinsdag heb ik wat opgeschreven. Ik laat het jullie horen. Het is een solo-partij met misschien een paar regels voor een klein koor.”

Tom gaat achter de vleugel zitten. “Hier en daar moet nog wat veranderen”, zegt hij. We zitten bij een soort privé-première. Als hij zijn nieuwe compositie heeft gespeeld, is Tom zelf verbaasd: “Dat begin lijkt verdacht veel op de oude geloofsbelijdenis *Credo in unum deum*. En dat op de tekst *Ik ben van religie niet!* Dat is geen opzet, het gebeurt gewoon.”

“Waar ik tevreden over ben? Ach, er zijn natuurlijk een paar succesnummers. Het openingslied *Wees hier aanwezig* bijvoorbeeld. Het was een gelegenheidsnummer, maar het blijkt vaak te worden gezongen. Net als *Die mij droeg*. Ik denk zelf aan *Lied van de Aarde* en *Missa Solemnis*.”

Tom verhuist binnenkort weer naar Kevelaer. “Het componeren gaat door.” En intussen mogelijkheden blijven zoeken om het samen-zingen in leven te houden. “Het is geweldig wat muziek met mensen doet als ze mee mogen doen. Dat mag niet verloren gaan.” ●

GRENZELOOS *geloven*

Naar een Open spiritualiteit

Locatie is Maison Notre-Dame du Chant-d'Oiseau, oftewel Vogelzang, te Brussel. Een enorm complex, met schitterende tuin, een oud klooster dat geheel is omgebouwd tot conferentieoord voor heel redelijke prijzen. Dat is in Brussel een uitzondering. Het is de tweede voorbereidingsbijeenkomst voor een bijeenkomst van de Basisbeweging in Europa op 20, 21 en 22 september 2024. Er zijn vertegenwoordigers uit Zwitserland, Frankrijk, Spanje, Nederland, Oostenrijk, Italië, Vlaanderen en Wallonië. We hopen op een Nederlandse delegatie die in die periode naar Pesaro (Italië) trekt - een kustplaats die zelfs in een (lange) dag met de trein is te bereiken. Veel logistieke bekommernissen bij zo'n voorbereiding natuurlijk, maar het gaat om de inhoud.

De basisbeweging zou de basisbeweging niet zijn als ze niet op zoek gaat naar nieuwe vormen en gedachten. In Europa is de Christenheid een minderheid aan het worden. Vanuit die positie is er iets anders nodig dan de geijkte geloofswaarheden en met name de formuleringen daarvan. Wie kan de constructie Vader, Zoon en Geest nog uitleggen zodanig dat het ook voor niet-christenen, jongeren, maar ook hindoes en moslims tot een zekere ontroering leidt? De thematiek vatte zich samen in de woorden 'open spiritualiteit'. Aan de reflectie daarop ging een bijeenkomst in Gent vooraf met een flinke groep Vlamingen, maar ook drie vertegenwoordigers uit Nederland en Wallonië, waaronder uw scribent. Zeer indringende gesprekken die de noodzaak van een openbreken van spiritueel denken en daarmee de theologie noodzakelijk maken. Ik moest bij die voorbereidende gesprekken sterk denken aan de uitzending van *Zomergasten* met de

kosmoloog Thomas Hertog. Een leerling van Stephen Hawking, die ons meenam in zijn analyse van een biofiele kosmos. De reeds lang overleden Belgische priester Lemaître, werd door Hertog aangeduid als iemand die daar al de eerste denklijnen over opende. Maar hij wist nog niet van de huidige ontdekkingen en de niet aflatende pogingen om de Newtoniaanse structuur en de quantummechanica aan elkaar te verbinden. Het is het grote debat onder kosmologen en natuurkundigen. De Spaanse theoloog José Arregi Olaizola is daarmee aan de slag en komt tot een scheppingstheologie die dat probeert te benaderen. Hem nodigen we dan ook uit in Pesaro. De man is nog nauwelijks bekend in Nederland, maar hij schrijft opmerkelijke stukken. Ook Joan ten Berge uit Gent is daar stevig mee bezig.

Het is echt belangrijk zo nu en dan over de grens te kijken! Kunnen we opnieuw een gezamenlijke basis vinden? Wat is die kracht die zo ontzaglijk veel mogelijk maakt in het heelal en die er miljarden jaren over deed om tot een mens te komen? Arregi formuleert dat het begrip God nog steeds het meest adequate woord is om dat aan te duiden. Het is met spiritualiteit als met een berg die je van verschillende kanten beklimt. Ieder volgt zijn eigen pad, maar de top wordt wel gezamenlijk beklommen. In maart volgend jaar moeten we weten hoe we de Nederlandse delegatie gaan samenstellen. Het zou prachtig zijn als we ook als Mariënburgvereniging acte de présence geven en dit project mede kunnen faciliteren.

Henk Baars

NAAR EEN NIEUWE ECONOMIE: *waar moet dat heen, hoe zal dat gaan?*

Bezetting A12, 11 mrt 2023, Extinction Rebellion
Foto: J.B. Opschoor

Er is heel wat mis in en rond maatschappij en beleid, en we weten het. Dat vertaalt zich in politieke onrust, en beraad, ook in de kerken. Oorlog en vrede, migratie, oude en nieuwe armoede, racisme en slavernij: het houdt niet op. De ecologische onduurzaamheid is al geruime tijd een prominent deel van dit scala aan crises, met de klimaatkwesitie aan top. Die staat voor de onhoudbaarheid van het gangbare ontwikkelingsmodel. Dat bleek al in de studie door de Club van Rome: *Grenzen aan de Groei (1972)*. In zingevingskringen is dat ook opgepakt, denk aan de activiteiten in en rond de Wereldraad van Kerken sinds de jaren '70, acties als 'Nieuwe Levensstijl' en het conciliaire proces van Gerechtigheid, Vrede en Heelheid van de schepping. En, recenter: de encycieliek *Laudato Si'* en de Groene Kerkenactie. Het is duidelijk dat er geen duurzaamheid zal zijn zonder rechtvaardigheid, evenmin als rechtvaardigheid zonder ecologie. Ook is duidelijk dat er in het gedrag van mensen veel zal gaan veranderen, maar dat het terugdringen van onduurzaamheid vraagt om veranderingen in maatschappelijke structuren. We weten dat, maar het kwartje valt nog niet echt. Het Platform voor een Duurzame en Solidaire Economie – een Nederlands-Vlaams initiatief, sinds 2006 – publiceerde onlangs het *Manifest 2023*:

Nieuwe Economie NU; daar sta ik hier bij stil (voor geïnteresseerden: de tekst is te vinden op <https://platformdse.org/manifest-nieuwe-economie-nu/>).

Verandering is nodig

Al jaren dragen klimaatdemonstranten de slogan uit: “we want systems change, not climate change” (het systeem moet veranderen, niet het klimaat, *red*). Het wetenschappelijke Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) stelt dat het halen van klimaatdoelstellingen ongekende transformaties van het systeem nodig maakt. Dat omvat technologische zaken als energiebronnen en hun emissies, maar ook niveaus van consumptie en productie: de economie. Preciezer: het raakt aan de stofwisseling tussen economie of maatschappij en het milieu, de biosfeer. Want daar zit de angel die leidt tot onduurzaamheid, tot opwarming van de atmosfeer. De biosfeer is slechts ten dele in staat om de daarmee samengaande ‘ecologische voetafdruk’ te (ver)dragen. Die stofwisseling in het gareel brengen en houden, is lastig. Dat raakt namelijk aan belangen en portemonnees. De wereld was gewaarschuwd tegen het veronachtzamen van de grenzen aan de groei. Maar de koplopers daarin gingen toch door. Ze konden en kunnen de lasten daarvan doorschuiven naar de zwakkeren, de nog-niet-levende mensen en de orang-oetans (om maar een voorbeeld te noemen). Na ons, desnoods, de zondvloed. Zo redeneert, in feite, dat systeem, ondertussen amoreel doordenderend, de leefwereld en biosfeer koloniserend. ‘Wij’ gaan door, liefst zoals we al deden, *business as usual*. Als het moet, dan maar wat groener, maar dat laatste niet te snel (‘we’ zijn immers gekke gerritje niet).

Het is verleidelijk om in te zetten op de kleinere, wel aanpakbare kanten van de onduurzaamheid: minder douchen en vliegen, de auto laten staan of wegdoen. Immers: “een goed milieu begint bij jezelf”. Dat is zeker niet onzinnig, maar het zou simplistisch zijn het daarbij te laten. Op diverse recente zogenaamde burgerberaden

over de klimaatproblematiek, kwam terecht naar voren dat de overheid de grote vervuilers moet aanpakken als ze wil dat ook burgers zich vergaand inzetten voor een beter milieu.

Een nieuwe economie

Het heersende denk-en-doemodel staat haaks op wat je een solidaire samenleving zou kunnen noemen, zeker als je zorgen hebt over toekomstige gevolgen van ons gedrag nu. Klimaatactivisten denken al lang aan een breed pakket van institutionele en culturele maatregelen. Er zijn voorstellen voor consuminderen of consumanderen (minder, dan wel anders consumeren) door de wereldwijde rijken; nieuwe maatschappijvisies; alternatieven voor de traditionele op groei gerichte economie; plannen voor het aanpakken van de grote vervuilers. In dat licht publiceerde het Platform voor een Duurzame en Solidaire Economie zijn Manifest.

Het roept op tot een keuze voor “een nieuwe economie die is gericht op een rechtvaardige samenleving op een gezonde planeet”, een ‘welzijnseconomie’, door (o.a.):

1. de oriëntatie op traditionele economische groei te stoppen en te vervangen door doelen en indicatoren als welzijn, inclusiviteit en duurzaamheid;
2. de belasting op arbeid te verlagen en te vervangen door belasting op gebruik van grondstoffen en de uitstoot van broeikasgassen, zodanig dat mensen met een laag inkomen goed in hun basisbehoeften kunnen voorzien;
3. Nederland in 2030 zijn ecologische voetafdruk met 50% verkleind te laten hebben;
4. toe te werken naar een nieuw sociaal contract, waarbij een drastisch minder ongelijk inkomen en vermogen wordt nagestreefd.

Het manifest vervangt een hoofddoelstelling van de economische politiek. Het wil de economie in een scherp ecologisch kader zetten. Het vergroent de belastingen en schaft die op arbeid af. En het versterkt de internationale heroriëntatie op zo'n anders aangestuurde economie. Om precies te zijn: het manifest roept op “ook aan onze overheden” tot een keuze voor zo'n nieuwe economie. Wat vraagt dat van ons, mensen in het hier en nu? Het vraagt om serieuze bezinning op de wenselijkheid van het voorgestelde. Het vraagt om daarmee in te stemmen en het uit te dragen waar we dat kunnen. Het draagvlak voor het appel op systeemveranderingen van het soort en de intensiteit die aan de orde worden gesteld, moet immers omvangrijk en stevig zijn.

Een nieuw bewustzijn

Die heroriëntatie is al in discussie. Er wordt, ook in Nederland, gewerkt aan indicatoren voor wat hier ‘brede welvaart’ heet. Internationaal zijn er de ‘duurzame ontwikkelingsdoelen’. Er kan harder aan worden gewerkt en meer partijen moeten hierbij worden betrokken, maar men is op weg. Er woedt in de milieubeweging een debat over groei, ‘degrowth’ (ontgroeijing) en ‘postgroei’. De markt zal nooit uit zichzelf relevante sociale en ecologische kosten van productie en consumptie afdoende in de prijzen gaan opnemen. Dat vergt een overheid die daarvoor de verantwoordelijkheid neemt en die dat krachtadig weet te realiseren. Ook daar wordt al wel aan gewerkt, maar dat trapt op gevestigde lange tenen van aandeelhouders en investeerders. Dus gaat het langzaam. Gevestigde, kortzichtige machten trappen op de rem, stribbelen tegen, of houden de boot zo lang mogelijk af (‘stribbelen mee’).

We zullen verder moeten gaan in het kritisch benaderen van het *stelsel achter* de mechanismen van markt, ondernemingswijze productie, de exploitatie van wat zomaar wordt geclaimd als ‘bezit’. Ten tweede, *de ideologie erboven* – het neoliberalisme – moet verder worden ontmanteld. Beide punten hebben te maken met waarden, met zingeving, met de manier waarop we maatschappelijke verbanden inrichten. Wat deze aspecten betreft, vind ik het manifest eerlijk gezegd eigenlijk te braaf.

Het vergt een culturele herbezinning om dat helder in beeld te krijgen, en een politiek bewustzijn om de maatschappij in een andere richting te laten bewegen. Werk dus, voor economen (die zichzelf ooit zagen als de “filosofen van het dagelijks brood” – Heilbroner – maar die dat te vaak vergeten). Een agenda ook voor burgers die een wal willen (helpen) bouwen om het schip van het economisch proces te keren, voordat het vastloopt in een onoverleefbare branding. De *tot Homo economicus* gereduceerde mens mag en moet weer zijn zoals Aristoteles hem/haar ooit benoemde: een *Zoön politikon* – een sociaal wezen dus. ●

Dr. J.B. (Hans) Opschoor (1944) is emeritus-hoogleraar Milieueconomie aan de VU, was ooit voorzitter van de Werkgroep ‘Nieuwe Levensstijl’ van de Raad van Kerken, is adviseur van het Platform Duurzame en Solidaire Economie en ambassadeur van Grootouders voor het Klimaat.

Oblaten

Leven naar de Regel van Benedictus

Benedictus van Nursia werkte rond het jaar 520 aan zijn visie op een kloosterlijke samenleving. Deze visie kennen we nu nog steeds als de Regel van Benedictus. De Regel bevat een uitgebreide Proloog en 73, soms ver uitgewerkte, bepalingen. De Benedictijnen volgen de 1500 jaar oude Regel als een richtsnoer voor hun monastiek leven. Binnen hun abdijen en kloosters vormen zij als contemplatieve orde een gemeenschap van Godzoekers. Ze hebben een open oog naar de wereld, met zorg voor de aarde, en zijn gastvrij, want: “iedere gast kan de Heer zijn” [Regel 53, Matt 25:35]. De abdij wil ook voor anderen een plaats zijn van gebed en ontmoeting, van rust en stilte. Een plek waar een gast zich thuis voelt. Niet voor niets kent elke abdij een gastenbroeder.

Regel van Benedictus

Leidend in de monastieke praktijk is de Regel van Benedictus. Allereerst zijn van belang de drie benedictijnse geloften: *stabilitas*, *conversatio morum* en *obedientia*. *Stabilitas* staat voor stabiliteit, bestendigheid: een monnik blijft verbonden aan de abdij waar hij voor gekozen heeft. Het begrip heeft

meer dan een ruimtelijke betekenis. *Stabilitas* staat ook voor vol vertrouwen en geduldig volhouden. *Conversatio morum* houdt in het dagelijks veranderen, verbeteren van je houding en levensstijl. Het is positief gericht, stap voor stap op weg naar waar je heen wilt. *Obedientia* is meer dan het strenge woord gehoorzaamheid doet vermoeden. Het gaat om het aandachtig, van harte gehoor geven aan wat abt, medebroeders en anderen van je vragen. Het is gericht op groei en bevrijding, niet op beknotting.

Het benedictijnse beeld is hiermee nog niet compleet. Van belang is *zwijzaamheid*: de kunst om te luisteren. Dit is meer dan niet-praten. Ook de geest moet stil worden om getuige te kunnen zijn van Gods aanwezigheid. Verder hoort *nederigheid* erbij: geen kruiperigheid, maar streven naar waarheid en zin voor realiteit. Mij is overigens verteld dat de deuren in de Willibrordsabdij in Doetinchem bewust laag zijn ontworpen om gebogen te lopen.

Ora et labora, bid en werk, is een motto dat wordt geassocieerd met de Regel van Benedictus. Het is

echter niet met zoveel woorden terug te vinden in de Regel. Naast het bidden – ten minste zesmaal per dag het getijdengebed – wordt er binnen de abdij ook gewerkt. Niet zomaar werk, ook dit staat in het teken van de toewijding aan God. Het gebeurt dus bewust en met aandacht.

Oblaten

Een bezoeker van een benedictijner abdij kan worden geraakt door de toewijding waarmee de monniken zesmaal per dag samenkomen om de psalmen te bidden en eucharistie te vieren, door de sfeer en de stilte van de plek, of... (vul maar in), zonder direct monnik te willen worden. Om die geraaktheid vorm te geven bestaat in de benedictijnse traditie de oblatuur. Dit begrip is afgeleid van het Latijnse *oblatus*, wat 'de aangeboden' betekent. Een oblaat is een gedoopt christen die zich heeft aangeboden aan God en zich via een belofte heeft verbonden om te leven volgens de Regel van Benedictus. Mannen én vrouwen, van elke christelijke achtergrond, kunnen oblaat worden. Zij verbinden zich aan een specifieke abdij, in mijn geval de St.-Adelbertabdij in Egmond-Binnen.

Het traject tot oblaat van de St.-Adelbertabdij kent – naar analogie van de weg van de monniken – drie stadia: belangstellende, kandidaat-oblaat en oblaat. Er wordt een vormingscursus gegeven van in totaal vijf weekends. Daarna krijg je de vraag voorgelegd of je daadwerkelijk oblaat wilt worden. Je legt dan te midden van de kloostergemeenschap de plechtige belofte af om "onder leiding van het Evangelie en in de geest van de Heilige Benedictus" je weg in de wereld te gaan.

Je bent vrij om de precieze vervolgroute aan te passen aan je persoonlijke omstandigheden. Een oblaat is immers geen monnik-in-de-wereld. Je maakt een persoonlijke keuze hoe je jezelf overgeeft aan God. Denk aan het zoeken van stilte om God te ontmoeten. Maar ook: je werkzaamheden met aandacht verrichten om zo bij te dragen aan Gods schepping, of het bezoeken van de vieringen in de abdij. Of eventueel vrijwilligerswerk doen in en voor de Abdij.

De oblatengroep van de St.-Adelbertabdij telt ruim zeventig meer of minder actieve leden, en een groep kandidaten en belangstellenden 'op weg naar de oblatuur'. Er is een oblatenraad, die de belangen van de oblaten behartigt, tweemaal per jaar de oblatenzondag

organiseert en eenmaal per jaar een weekend. Tijdens deze dagen wordt aandacht besteed aan verschillende thema's rond spiritualiteit. Tweemaal per jaar wordt een nieuwsbrief uitgegeven.

Je maakt een persoonlijke keuze hoe je jezelf overgeeft aan God

In de aanloop naar mijn pensioen, in 2019, maakte ik eindelijk tijd vrij om voor het eerst een retraiteweek in een klooster mee te beleven; bij de trappisten van Abdij Koningshoeven in Berkel-Enschot. Een mooie gelegenheid om na te denken over hoe ik mijn 'pensioenleven' zou inrichten. Ik wist toen niet dat dit precies paste in het plaatje dat Esther de Waal schetste in haar inleiding van *Seeking God, the Way of St. Benedict*: "those who are discovering in retirement how to live with a new freedom are today turning to the monastic tradition" (zij die na hun pensionering ontdekken hoe te leven met een nieuwe vrijheid, wenden zich vandaag de dag tot de monastieke traditie, *red*). In de loop van de tijd was mijn katholieke geloof wat op de achtergrond geraakt. Maar ik herken me in het beeld dat iemand opnieuw gelooft wat hij ooit geloofde, maar er nu anders in gelooft. Alle vroegere vanzelfsprekendheden krijgen nu een verdiepte en geïntensiverde betekenis.

Mijn vervolgstap was een 'inleiding contemplatie' bij de St.-Adelbertabdij. Ik werd geraakt door de open, welkome sfeer. Ik voelde me verbonden met en thuis in de kleine kloostergemeenschap, gedragen door een eeuwenlange traditie. Via de oblatuur kon ik me verder verbinden. Thuis probeer ik het getijdengebed zoveel mogelijk te volgen. Voor een deel kan dit gelukkig via het YouTube-kanaal van de abdij.

Op vrijdag werk ik als vrijwilliger in de Abdijwinkel, maar niet dan nadat ik eerst naar de eucharistieviering ben geweest (*ora et labora*). Indachtig de wapenspreuk van de abdij – *Deo Vacare* – kan ik weer vrij zijn voor God. Dit in het besef dat ik als oblaat nooit ben uitgeleerd. Niet voor niets spreekt Benedictus in zijn Regel over het klooster als 'een oefenschool voor de dienst van de Heer'. ●

De leken aan het woord

EEN REVOLUTIONAIR PLAN VOOR EEN ANDERE KERK

Met de presentatie van het Vaticaanse werkdokument (Instrumentum Laboris) in juni, ter bespreking op de komende bisschoppensynode in oktober, doet paus Franciscus een poging die, als zij slaagt, tot de grootste structurele verandering in de kerk van Rome kan leiden sinds het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Het plan dat in bovengenoemd document is uitgewerkt, past naadloos in de verrassingen die Franciscus' pausschap in de afgelopen tien jaar steeds weer opleverde. Realisering van wat hij noemt een synodale kerk, zoals in het werkdokument uitgewerkt, zou wel eens tot zijn voornaamste nalatenschap kunnen gaan behoren.

De bedoeling van de paus is dat de huidige hiërarchie van de kerk op de schop gaat ten gunste van de leken, beter gezegd: iedereen die gedoopt is. Franciscus nam al eerder een voorschot op de nu door hem bepleite voorstellen, door korte metten te maken met de riantie posities van de kardinalen in Rome. Daarover kon hij in zijn eentje beslissen. Voor de revolutionaire plannen die hij nu heeft gepresenteerd zal hij steun moeten verwerven bij het wereldepiscopaat.

De bedoeling van de paus is dat de huidige hiërarchie op de schop gaat

Een stem voor de leken

De 'synodale kerk' die de paus voorstaat, is een begrip dat herinnert aan de protestantse kerken waarvan de lidmaten als gedoopten een grote stem in het kapittel hebben. In de katholieke kerk hebben de gedoopten uitsluitend plichten, nu krijgen zij ook rechten die, als het aan de paus ligt, ook in het canonieke recht zullen moeten worden verankerd. In lijn daarmee wordt het belang van de lokale kerk waarin de leken zo'n grote rol spelen, nadrukkelijk opgewaardeerd. Het is de eerste zichtbare gemeenschap die de missie van de kerk moet uitdragen en daarvoor verantwoordelijkheid neemt. In feite voert Franciscus

daarmee een strijd tegen een klerikale kerk waarin traditiegetrouw alleen bisschoppen en priesters de toon aangeven. Daarom moeten juist de leken in de kerkelijke overlegorganen een belangrijke stem krijgen. De taakopvatting van priesters en bisschoppen kan daarin worden geëvalueerd en zelfs gecorrigeerd, alweer: als het aan Franciscus ligt. Velen van hen zijn volgens hem nu te ver verwijderd geraakt van het leven en de behoeften van gewone mensen en doen de kerk en hun eigen roeping tekort door zich te beperken tot liturgische/sacramentele zaken. Ook op het centrale niveau van de kerk in Rome zullen de leken, inclusief nadrukkelijk de vrouwen, hun invloed op inrichting en leer van de kerk moeten kunnen uitoefenen. Hiermee zou feitelijk gerealiseerd worden wat in de jaren zestig door het progressieve Nederlandse episcopaat, onder leiding van kardinaal Alfrink, steeds werd nagestreefd: medebestuur van de centrale kerk door de plaatselijke kerken.

Een plek voor iedereen

De aanleiding voor deze revolutionaire voorstellen is overduidelijk de crisis waarin de kerk is beland als gevolg van het wereldwijde seksuele misbruik door een minderheid van de priesters in de afgelopen decennia. Voor de paus de prikkel bij uitstek om de kerkelijke organisatiestructuur eens en voor altijd grondig te herzien. Door te strijden tegen, wat Franciscus noemt, het diep gewortelde klerikalisme dat de roomse kerk zo sterk typeert, hoopt hij ook ruimte te scheppen voor een nieuwe evangelisering. Dat laatste betekent in de praktijk dat de kerk zich veel meer het lot van armen en ontheemden moet aantrekken. Ook inzake milieu- en klimaatproblemen die het leven op aarde bedreigen, ziet paus Franciscus nadrukkelijk een rol voor de kerk. Tenslotte niet onbelangrijk: iedereen is welkom in de kerk en niet in de laatste plaats degenen die tegenwoordig dagelijks over de tong gaan, de lhbt'ers.

De vraag is uiteraard hoe de Nederlandse bisschoppen met dit alles zullen omgaan. Is het huidige college niet juist het voorbeeld van een klerikale kerk waar de jezuïet Bergoglio mee wil afrekenen? De plannen

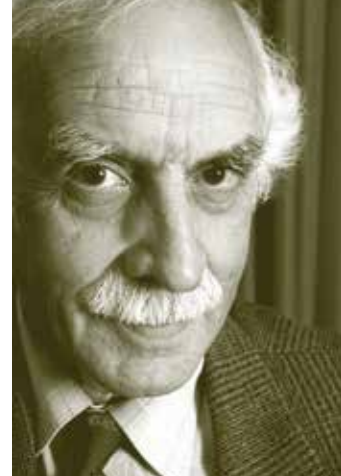

en ideeën die de afgelopen twee jaar in de bijeenkomsten ter voorbereiding van de synode door de bisschoppen werden overgenomen om naar Rome te worden gestuurd, bleken elke vernieuwing in de kiem te smoren. Het lijkt er op dat het huidige bisschoppencollege door opnieuw de traditie te omhelzen eerder terug wil naar een kerk van vóór Vaticanum II. Van hun kant zullen Franciscus' ideeën waarschijnlijk op het nodige verzet kunnen rekenen. Weliswaar heeft Franciscus op de komende bijeenkomsten in Rome het laatste woord, maar daarmee is de grote transformatie die hij zich voorstelt bij lange na nog geen feit. In oktober zullen de voorstellen van het werkdocument moeten worden bekrachtigd. Een jaar later volgt dan het afrondende overleg in een afsluitende synode. Laten we hopen dat deze paus nog genoeg tijd van leven heeft om zijn plannen te realiseren. ●

ERIK JURGENS

BORROMAEUS DE GREEVE

In de roomse traditie staat het sermoen, de preek, anders dan in de protestantse traditie, niet in hoog aanzien. Het gaat om de liturgie, 'het misoffer'. Waarom dat een offer is, is me ooit uitgelegd door brave geestelijken, maar ik weet het niet meer. Er waren wel grote 'predikheren', zoals de dominicanen hun orde dan ook noemden. In de tijd voordat er technische hulpmiddelen waren, dus tot zeker de jaren zestig van de vorige eeuw, moest een prediker een geoefende stem hebben, elk woord duidelijk uitspreken, en in staat zijn zo luid te spreken dat hij (ja, altijd een hij) tot achter in de kerk verstaanbaar was. Vanzelfsprekend was niet elke priester daartoe in staat. In de roomse eredienst stond de liturgie rond de eucharistie centraal. Daarom was het minder erg wanneer de verkondiging van de Blijde Boodschap ook inhoudelijk niet zo goed ging. Dat wordt erger bij een dienst van woord, zang en gebed. Welke soort dienst misschien om die reden niet mag van bisschop Eijk. Een beroemde prediker was de franciscaan Borromaeus de Greeve (1875-1947). Hij werd vaak in een parochie ingeschakeld als er een Triduum werd gehouden, een driedaagse periode van gebed en bezinning. Op de eerste dag kwam er een forse donderpreek van pater Borromaeus, zodat de parochianen beefden op hun knielbanken, hun zonden beseften, en vreesden voor de Jongste Dag. Van de oudere generatie begreep ik dat de pater ook wel rare voorbeelden gebruikte. "Zo was er een man" sprak hij "die een maitresse had. Kwam hij thuis dan omhelsde hem zijn vrouw liefdevol. Kraaide daar niet een ha-a-a-a-n?!" Maar wisten de kerkgangers wel wat een maitresse was?

Er was er nog zo een, Herman Schaepman (1844-1903). Maar deze priester koos voor de politiek. Werd zelfs lid van de Tweede Kamer in 1880, voor het district Breda. De katholieken hadden zich, als grote minderheid in het land, merkwaardig genoeg nog niet politiek georganiseerd. Er waren wel wat katholieke Kamerleden, maar het waren enkelingen, en meestal heel behoudend. Schaepman was sociaal vooruitstrevend en stichtte in 1893 de Rooms-Katholieke Kamerclub, die later de Rooms-Katholieke Staatspartij werd. Dat was vlak nadat paus Leo XIII in 1891 de sociale encycliciek *Rerum Novarum* had verkondigd. Daarin de prachtige tekst "Het onthouden van een rechtvaardig loon aan de arbeiders is een ten hemel schreiende zonde." Schaepman streefde samenwerking na met die andere minderheidsgroep, de gereformeerden. Dankzij hun voorman Abraham Kuijper hadden deze Anti-Revolutionairen ook een sociaal program. Schaepman was een daverende redenaar, kon grote zalen in zijn ban houden. Zo ook op een Katholiekendag gehouden in de immense Parkschouwburg in Amsterdam (in 1912 afgebroken, nu staat er het Auschwitz Monument van Jan Wolkers). Na afloop complimenteerden rooms-katholieke politici hem. Ze vroegen jaloers hoe hem dat lukte. Schaepman biechtte op dat hij iemand vooraan in de zaal uitzocht die er niet zo snugger uitzag. Als die hem begreep, dan was het goed. Kwam de vrouw van een van die politici aanzetten: "Monseigneur, u hebt prachtig gesproken. Maar waarom keek u voortdurend naar mij?" Als het verhaal niet waar is, dan in ieder geval mooi gevonden.

CO
LU
MN.

40

MARIËNBURG

Vereniging van Kritisch Katholieken

Mariënburg in protest, het jaar 1983

We dachten nog lange tijd dat het Vaticaan initiatieven zou nemen om het Vaticaans Concilie (1962-1965) uit te voeren. Of op z'n minst dat de Nederlandse kerkprovincie dit zou doen. We hadden toch een Pastoraal Concilie gehad in Noordwijk (1966-1970)? Niks van dit alles. Er kwam een behoudende paus die behoudende bisschoppen benoemde. Stilstand. 1970 wordt kapelaan Simonis bisschop van Rotterdam, in 1983 werd hij aartsbisschop.

De polarisatie was een feit.

In oktober 1983 verscheen er een oproep onder de titel "Getuigen van de Geest die in ons leeft". Ik was een van de vierenveertig ondertekenaars. Het is veertig jaar geleden, dat is lang voor een oud geheugen als het mijne (87 jaar). Ik weet dus niet meer hoe ik in die 'groep Mariënburg' terecht ben gekomen. Ik denk dat de initiatiefnemers, waaronder Walter Goddijn, gezocht hebben naar een paar mensen uit de politiek. De namen van twee oud-ministers (PPR) uit kabinet-Den Uyl stonden eronder (Harry van Doorn en Boy Trip). Ik denk dat zij mij erbij gehaald hebben. Ik was toen NOS-voorzitter, oud-Kamerlid, kritisch katholiek. Van de vierenveertig vervulden maar liefst elf het ambt van deken. Verder mensen uit alle hoeken van de toenmalige roomse samenleving. Het klooster Mariënburg, van de zusters JMJ, in Den Bosch was onze vergaderplek.

Na veel gesteggel in enige bijeenkomsten, presenteerde Anton Houtepen een concept-tekst voor de Oproep. De tekst was wat zwaar op de hand, zei ik toen al, en

herhaal ik nu bij herlezing. Te veel theologen in de redactie. Zij hadden ook het meeste te verliezen als er een conflict uit voort zou komen. Maar zo revolutionair was die tekst niet. Het was slechts een oproep tot meer openheid en tot meer inspraak van onderop binnen de kerkgemeenschap, dit geheel in de geest van Vaticanum II. Maar tevens erkenning van "de roeping van de bisschoppen om het apostolisch geloof te bewaren en door te geven." Over dat geloof staat verder niet zoveel in de brochure. Des te meer over de dagelijkse beleving daarvan: initiatiefrecht van plaatselijke kerken, inzet voor oecumene, discussie over "belangrijke levensvragen rondom abortus, nucleaire wapenning, ethiek van arbeid en het kerkelijk ambt." De kerkleiding beroept zich, stelden wij, veel te snel op het geloof. De kerk moest ontwikkelingen in het dagelijkse leven toelaten, vonden wij, die onder gelovigen steeds vanzelfsprekender werden. Toch werd en wordt omwille van het geloof

- een vrouw niet toegelaten tot het priesterschap, een gehuwde man ook niet;
- de toegang tot de communie beperkt ondanks de oecumene;
- een tweede huwelijk na echtscheiding niet ingezegend;
- bepaling van de eigen gezinsgrootte door toepassing van geboortebepaling afgewezen;
- seks vóór het huwelijk en ongehuwd samenwonen verboden;
- niet aanvaard dat we veranderde opvattingen hebben omtrent de beheersing van ons leven en sterven.

Alsof er op deze terreinen onwrikbare goddelijke wetten bestaan die de kerkleiding moet handhaven! Juist op deze gebieden hebben we als moderne samenleving ‘nieuwe idealen van humaniteit ontwikkeld’, zegt de Oproep. We stelden dus geen nieuw credo voor, integendeel, we legden op onze manier uit hoe de navolging van Christus in het dagelijks leven zou kunnen luiden.

Jongeren traden in de loop der jaren te weinig toe, vonden dat waartoe we opriepen al vanzelfsprekend

Op de Oproep, einde 1983, kwamen zo’n zesduizend positieve reacties. Op grond daarvan werd in 1985 de Mariënborg Vereniging gevormd, met (later) een eigen blad. Nu, veertig jaar later, sterven we helaas langzaam uit. Jongeren traden in de loop der jaren te weinig toe. Ze vonden trouwens datgene waartoe we opriepen vanzelfsprekend. En anderzijds was er de botte tegenwerking vanuit het episcopaat, meerdere goede enkelingen daaronder uitgezonderd, zoals Mgr. Ernst. De bisschoppen fors uitdagen, zoals wij deden, ging velen blijkbaar te ver.

Om op een lichtvoetige toon te eindigen. Delegaties vanuit de ondertekenaars hebben toen alle bisschoppen bezocht. Zelf maakte ik, samen met Alfred van de Weijer OFMcap, deken van Beverwijk, zo’n bezoek aan Mgr. Bomers, bisschop van Haarlem. Hij had de Oproep gelezen. Hij begon zijn commentaar met een aanmerking op ons punt over seks vóór het huwelijk. Dat achtte hij vanuit het geloof ontoelaatbaar. Ik ergerde mij aan deze botheid, en vroeg daarom: “hoe zit het dan met Lukas 1:30?” “Hoezo?”, vroeg de bisschop. “Maria raakte zwanger terwijl zij slechts verloofd was met Jozef. Dat staat daar”, zei ik. “O, maar dat was de Heilige Geest”, sprak hij. “Mocht Die het dan wel?”, riepen Alfred en ik, lachend. Begrijpelijk dat het niet meer goed kwam, ons gesprek. ●

De tekst van “Getuigen van de Geest die in ons leeft” is terug te vinden in het boek Mariënborg 1983-2017, van Tom van den Beld (uitg. Berne Media 2018), alsook op de website www.mariënborgvereniging.nl

Blijven geloven, blijven hopen

Je zou kunnen zeggen dat ik echt een kind van Vaticanum II ben. Op zolder heb ik nog een hele rij ordners staan met opgeplakte knipsels over het concilie. En op mijn 16^e ging ik kerkorgel spelen in de Nederlandstalige volkszangmissen die toen in zwang kwamen. Later werd ik volkszangorganist in de San Salvator in Den Bosch, om daar enkele jaren later ook dirigent-organist/pianist van het Gemengd Koor te worden. We hebben wel heel veel Oosterhuis gezongen. Nu begeleid ik al weer meer dan 12 jaar als pianist een Gemengd Koor in het Eindhovense. Zo zijn geloof en muziek al decennia lang deel van mijn leven. Misschien wel gelovig gebleven dankzij vooral Oosterhuis – wie zal het zeggen?

Laten we volhouden, blijven geloven, blijven hopen

Zuster Greet van den Burg z.g., van het klooster Mariënborg van de zusters JMJ in Den Bosch, zong in mijn koor. Maar nooit kwam het in mij op om me aan te sluiten bij de Mariënborgvereniging. Tot ik in 2014 het evenement ‘1000 Stemmen zingen Oosterhuis’ bezocht. Vervolgens besloot ik in 2016 in een opwelling mij kandidaat te stellen voor het voorzitterschap. Die opwelling, of roeping (?), kwam door een preek van Alex van Heusden over het boek Job en de roeping van Job: doen wat je kunt. Die boodschap kwam binnen. Toen werd ik gekozen – om door te gaan met de vereniging.

Een beetje wonderlijk is het wel: een scheikundig ingenieur en professor in een moeilijk bètavak, zonder theologische achtergrond, en toch voorzitter. Een vreemde eend in de bijt. Zoals toen ik in 2001, als niet-natuurkundige, voorzitter werd van de Nederlandse Natuurkundige Vereniging. In beide gevallen heb ik, denk ik, de boel wat opgeschud. Want het heeft niet veel zin om met en tegen elkaar te betogen hoe mooi je vak is, of hoe sterk je geloof (in je eigen gelijk) – nee, belangrijker is in mijn ogen om vensters open te zetten

en een rol te gaan spelen in de buitenwereld. Met alle respect, en op basis van eigen nare ervaringen: blijven mokken en treuren over in rook opgegane rollen en banen (als priester, diaken, vrijwilliger) heeft geen zin. Het is als bij een sterfgeval: je moet toch doorgaan.

Het lijkt mij belangrijk, ook voor onze vereniging, om in het voetspoor van Jezus van Nazaret te gaan, met een blijde boodschap en met een missie: om te pogen de ziel weer in de samenleving te brengen, en de aarde te redden van vervuiling en opwarming. Niet bij de pakken neerzitten (zoals de Jezus in de foto). Wat kunnen en moeten wij, als gelovigen, doen? Wij hebben allemaal een roeping, toch? Geloven is een werkwoord, toch? Er is zo veel te doen. De wereld wacht.

40

MARIËNBURG

Vereniging van Kritisch Katholieken

Daarom ben ik blij met paus Franciscus: omdat hij de boel daar in Rome opschudt, orde op zaken stelt, maar vooral omdat hij compassie hoger acht dan de leer. Wij kunnen ons aan hem optrekken. Natuurlijk is het de vraag wat wij daarvan gaan merken. Maar in plaats van dat als buitenstaander gade te slaan, zouden wij met zijn synodale proces mee moeten doen. Daarom heb ik voorgesteld ons aan te sluiten bij het project 'Luisterend op weg', opgezet door het Netwerk Katholieke Vrouwen, de Konferentie Nederlandse Religieuzen, en het bisdom Den Bosch.

Intussen hoop ik dat onze vereniging nog even blijft bestaan. Daar heb ik zeven jaar mijn best voor gedaan. We hebben er onlangs veel leden en abonnees bijgekregen. Dat is bemoedigend. We hebben een Magazine dat inspirerende verhalen presenteert. Laten we dus volhouden, blijven geloven, blijven hopen op betere tijden, en blijven werken aan een leefbare samenleving en een leefbare aarde. ●

LATIJS-AMERIKAANSE BEVRIJDINGSTHEOLOGIE:

relevantie en toekomst na ingrijpende kritiek

Introductie

Is Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologie (BT) na meer dan 50 jaar nog relevant en is er toekomst? Is deze theologie niet allang vervangen door andere kritische stromingen die meer nadruk leggen op religieus pluralisme, identiteit en klimaat, of die een postkoloniale of dekoloniale theologie voorstaan? De stelling hier is dat Latijns-Amerikaanse BT in een veranderde internationale context invloedrijk blijft. Wel is het oorspronkelijke project grondig aangepast na ingrijpende Vaticaanse kritiek en de verwerking ervan door bevrijdingstheologen zoals Gustavo Gutiérrez. Het publieke conflict tussen Clodovis Boff en Leonardo Boff over de methode van BT is een manifestatie van de voortgaande effecten van deze kritiek.

Centraal in BT staat het praktische vermogen van de theorie om de eigen context te veranderen. Dit blijft een constante gedurende een halve eeuw. De originaliteit van de BT die in de jaren zestig en zeventig in Latijns-Amerika opkwam is precies dit: de omkering van wat in de theologie tot dan toe algemeen gangbaar was. Aan de oorsprong van BT ligt een verandering van de theologische methode: geen eenzijdige toepassing meer van bestaande, voorgegeven, theologische begrippen op actuele vraagstukken. De methode verschoof van deductief naar inductief: theologie ontstaat als een kritische reflectie op praxis. Het uitgangspunt werd een ethische en spirituele keuze voor wie aan de rand van de samenleving staan, naast hen gaan staan, actief deelnemen aan het veranderen van concrete levensomstandigheden en de structuren en instituties van onrecht. Bevrijdingstheologen integreren sociaal-wetenschappelijke analyses van armoede en ongelijkheid als bemiddeling in de theologie, en ontwikkelen nieuwe theologische

benaderingen vanuit gemeenschappen en bewegingen die een bevrijdingsproject uitdragen. Theologische begrippen uit de traditie worden in dit kader op hun betekenis bevroegd. De meest bekende namen zijn Gustavo Gutiérrez in Peru, Leonardo en Clodovis Boff in Brazilië, Jon Sobrino en Ignacio Ellacuría in El Salvador, Juan Luis Segundo in Uruguay, Enrique Dussel in Mexico, en Ivonne Gebara en Maria Clara Bingemer in Brazilië.

Vaticaanse Instructies over bevrijdingstheologie

De weerstand van het Vaticaan tegen de Latijns-Amerikaanse BT betreft vooral de theologische methode en markeert een van de meest betekenisvolle conflicten binnen de katholieke kerk. Vooral in de jaren tachtig en negentig werd gevreesd dat de kritiek van de BT op machtsverhoudingen een bedreiging vormde voor de eenheid en de orthodoxie van de katholieke kerk. Paus Benedictus XVI (31 december 2022 overleden) die het pausschap vervulde van 2005 tot zijn aftreden in 2013, werd in zijn voorgaande functie als kardinaal Joseph Ratzinger bij uitstek het symbool van dit conflict. Als hoofd van de Congregatie voor de Geloofsleer was Ratzinger gedurende bijna 25 jaar (1981-2005)

verantwoordelijk voor de doctrine en het leergezag van de katholieke kerk. Hij publiceerde twee leerstellige Instructies over BT, *Libertatis Nuntius* (1984, 'De boodschap van de vrijheid') en *Libertatis Conscientia* (1986, 'Het geweten van de vrijheid'), vaardigde officiële Notificaties uit en nam maatregelen tegen bevrijdingstheologen. In de eerste Instructie stelde Ratzinger dat de BT een gevaarlijke afwijking is van het christelijke geloof en de dwalingen of excessen ervan gecorrigeerd moesten worden. De tweede was milder, erkende het potentieel en de bijdrage van BT aan de kerk en de theologie, en stelde criteria op om ware christelijke bevrijding te onderscheiden van valse of ideologische bevrijding.

Kritiek bracht bevrijdingstheologen ertoe zich te verbreden en te diversifiëren

De Vaticaanse kritiek was, ten eerste, dat BT een verkeerd begrip heeft van bevrijding door een marxistische analyse in de theologie op te nemen en te vermengen met het geloof, waardoor het de armen niet bevrijdt maar hen afhankelijk maakt van ideologieën. Deze aanpak, met als doel politiek engagement, leidde volgens Ratzinger tot een reductie van het geloof tot ideologie. Ten tweede stelde hij dat bevrijdingstheologen een idyllisch beeld hebben van de armen, als een homogene groep die zonder meer aan de kant van God staat, terwijl zij ook gemanipuleerd worden door politieke bewegingen of partijen. Hij erkende dat de kerk zich moet inzetten voor sociale gerechtigheid, maar bekritiseerde de BT omdat deze de armen reduceert tot een politieke categorie en hen inzet als instrument voor politieke verandering. Ten derde bepaalde hij dat de BT een mensbeeld heeft dat het kwaad terugvoert op sociale structuren, waardoor de persoonlijke verantwoordelijkheid voor het kwaad (door misleiding of leugen, gezien als erfzonde) als fundamenteel aspect van het menszijn wordt genegeerd of verdwijnt. Bevrijdingstheologen moesten erkennen dat God de bron is van elke vrijheid en dat vrijheid niet kan worden bereikt zonder genade, vergeving en verzoening. De reacties van bevrijdingstheologen op beide Instructies waren divers, maar kwamen

erop neer dat zij Ratzinger voorhielden dat BT een authentieke en legitieme reflectie op het geloof is, opgekomen tijdens militaire dictaturen.

Tussen beide Instructies ontving Leonardo Boff in 1985 een officiële Notificatie wegens zijn boek uit 1981 over machtsverhoudingen in de kerk. Er werd hem formeel een 'silentium obsequiosum' opgelegd (een volgzzaam zwijgen of zwijggebod) voor onbepaalde tijd, waardoor hij niet meer in het openbaar mocht spreken en gehoorzaamheid aan de officiële leer werd afgedwongen. Op verzoek van zijn superieuren uit de Franciscaanse orde schikte Boff zich hiernaar, zodat het na een jaar werd opgeheven. In 1992 werd hij opnieuw beschuldigd: hij zou het triniteitsdogma vervormen en de Congregatie eiste dat hij zijn boek hierover uit 1986 zou herzien of intrekken. Hij weigerde dit te doen en besloot in 1993 uit de Franciscaanse orde te treden en zijn priesterambt neer te leggen, waarna hij zich vooral op ecologische kwesties ging toeleggen. In 2006, nadat het pontificaat van Benedictus XVI al was begonnen, ontving Jon Sobrinho uit El Salvador nog een Notificatie die in de voorgaande jaren was voorbereid. Sobrinho deed er publiek het zwijgen toe, maar had al voorafgaand aan de publicatie van de Notificatie laten weten dat hij zich er niet aan zou houden. Ook andere theologen ontvingen Notificaties, zoals de Belg Jacques Dupuis, expert in religieus pluralisme en Aziatische theologie. Na onderzoek door de Congregatie (1998-2001) van zijn boek hierover uit 1997 volgden tegen hem drastische maatregelen. Dupuis werd verwijderd uit de redactie van het tijdschrift *Gregorianum*, en een nieuw manuscript uit 2004 kreeg geen kerkelijke goedkeuring en kon niet worden gepubliceerd.

De Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologie heeft zich verder verfijnd, verbreed en verdiept, is getransformeerd

Ingrijpende veranderingen binnen bevrijdingstheologie

De Vaticaanse kritiek op BT heeft verschillende effecten gehad op de verdere ontwikkeling en invloed ervan.

Een negatief effect was dat het leidde tot allerlei vormen van marginalisering van BT binnen de katholieke kerk en aan de universiteiten in Latijns-Amerika. Een positief effect was dat het bevrijdingstheologen ertoe aanzette de methoden en argumenten te verfijnen en te versterken, om zo te beantwoorden aan de misverstanden en bezwaren en te laten zien dat BT een originele en relevante reflectie is op het geloof. Er kwam meer ruimte in BT voor de diversiteit van actoren, gemeenschappen, bewegingen, in reactie op het reduceren van de armen tot een uniforme sociaal-wetenschappelijke categorie of politiek instrument. Ook werd de optie voor de armen ingebed in een breder kader van duurzaamheid, zodat analyses van ongelijkheid en onrecht een andere, meer integrale, positie kregen. Nog een ander effect van de kritiek was dat het bevrijdingstheologen er meer toe bracht zich te verbreden en te diversifiëren in relatie tot andere contexten en emancipatietheologieën, inclusief tal van Afrikaanse en Aziatische.

De Latijns-Amerikaanse BT is sindsdien van binnenuit ingrijpend veranderd, waarop twee korte toelichtingen. In 2004 publiceerde Gustavo Gutiérrez, een van de grondleggers van BT in 1971, een boek samen met kardinaal Gerhard Ludwig Müller – die later door Benedictus XVI werd benoemd tot hoofd van de Congregatie voor de Geloofsleer (2012-2017). De band tussen Gutiérrez en Müller ontstond doordat de laatste, sinds 1988 en toen nog als theoloog, jaarlijks enkele maanden Peru bezocht. De hoofdstukken van Gutiérrez in dit boek uit 2004 bieden een fundamentele herziening van BT. Zijn terminologie is niet meer confronterend maar verzoenend. De analyse van de oorzaken van armoede en ongelijke machtsverhoudingen is vervangen door een oproep om conflicten niet te overdrijven ten koste van de universele christelijke liefde. De politieke dimensie van de omgang met onrecht wordt nu het besef dat er grenzen zijn aan politieke actie, omdat de eisen van het evangelie verder gaan dan een politiek bevrijdingsproject. In het licht van de verschillende contacten van paus

Franciscus met Gutiérrez draagt deze aanpassing ook de Vaticaanse goedkeuring.

Het publieke conflict tussen de broers Leonardo en Clodovis Boff is een tweede momentum met voortgaande effecten op de ontwikkeling van BT. Het conflict ontstond in 2007-2008, toen Clodovis Boff, tegen de achtergrond van de bisschoppenconferentie in Aparecida (Brazilië), twee artikelen publiceerde in *Revista Eclesiástica Brasileira* (REB). Daarin bekritiseert hij de aannames en methode van BT, wil deze van een nieuwe grondslag voorzien, en gebruikt daarbij forse termen als 'fatale fouten' en 'dwaalsporen' van BT. Hij schrijft dat de armen als epistemologisch (epistemologie, of kennisleer, is de tak van de filosofie die de aard, oorsprong, voorwaarden voor en reikwijdte van kennis en het weten onderzoekt, *red*) uitgangspunt de plaats van Christus innemen, dat er in BT een instrumentalisering is van het geloof voor bevrijding, dat een gepolitiseerd geloof wordt opgeslokt door de politiek, dat er in BT een identificatie is van Gods wil met een historisch bevrijdingsproces, een verwaarlozing van de spirituele dimensie, en dat BT afwijkt van het katholieke leergezag. Leonardo Boff reageerde in 2008 in REB met een artikel ter verdediging van de methode en positie van BT. Hij schreef perplex te staan en betoogde dat BT geen afwijking is van het geloof en leergezag, maar een getrouwe uitdrukking ervan in de Latijns-Amerikaanse context. Deze theologische controversie levert tot op vandaag veel intern debat en een vloed aan publicaties over de methode op, omdat juist Clodovis Boff een van de meest prominente methodologen in BT was. Dit dispuut laat de blijvende invloed zien van Ratzingers kritiek op BT, nu met instemming geciteerd door Clodovis en vertaald naar interne spanningen tussen bevrijdingstheologen die de toekomst van deze theologie raken.

Samengevat: de Latijns-Amerikaanse BT heeft zich door een eigen verwerking van de Vaticaanse kritiek verder verfijnd, verbreed en verdiept, maar is vooral ook getransformeerd. Is er kerkelijk perspectief? Paus Franciscus, de eerste Latijns-Amerikaanse paus, heeft voor een andere benadering gekozen dan Benedictus XVI. Hoewel Franciscus zich uitspreekt over grote thema's uit de BT, zoals armoede, migratie en klimaat, is zijn positie meer complex dan het lijkt. Dit wordt in een volgende bijdrage uitgewerkt. ●

Veiligheid en Gods aanwezigheid in oorlog

Enige tijd geleden vierde ik het afscheidsfeestje van een leerconferentie van de Russische vrouwenbeweging. Ze hadden dat georganiseerd in Albanië (want in Rusland zelf is het verboden), met 26 deelnemers uit Rusland, Oekraïne en andere landen van de voormalige Sovjet-Unie (Bulgarije, Armenië, Kazachstan, Servië). Het is een jaarlijkse Zomerschool, steeds in een ander land, georganiseerd door Olga Shnyrova van het genderinstituut in Ivanovo (Rusland). Dit jaar ging het over trauma, *transitional justice* (de verzamelnaam voor juridische maatregelen na een oorlog om de rechtsstaat te herstellen), feminisme, religie en de inbreng van vrouwen in de pacifistische bewegingen. Mijn eigen lezing ging over de rol van *civil society*, wat we in Nederland het maatschappelijk middenveld noemen. In dit geval ging het over wat je kunt doen als 'vredesvrouwen' in tijden van oorlog, bijvoorbeeld geweldloze acties. Hoe ik daar terecht kwam is een heel verhaal. Kort samengevat: ik geloof in Gods aanwezigheid in menselijke gemeenschappen en in geweldloze actie om zo veilig mogelijk te vechten voor je recht. Daar leef ik voor. Ik zal daar verder op ingaan, maar eerst het verhaal van Otto, een van de deelnemers van de leerconferentie.

Het verhaal van Otto

Otto is een jonge man uit Belarus die naast me staat op het afscheidsfeest, met een glas wijn in z'n hand. Hij kijkt me starend aan, het glas wijn trilt een beetje. Hij weet dat ik met hem wil praten, hij heeft me al dagen ontweken, het is moeilijk voor hem. Ik probeer hem met ditjes en datjes op z'n gemak te stellen. Hij praat, ik zie z'n adamsappel woest bewegen tussen stijve schouders voordat er geluid uit z'n mond komt. Het eerste wat hij zegt is dat hij zo weg moet, het vliegtuig halen, naar Warschau. Welnu, het ijs is gebroken, met horten en stoten komt het verhaal. Otto werkte als vrijwilliger bij een humanitaire organisatie in Belarus, hij maakte een tijdschrift. Opgepakt in 2021, twee jaar in de gevangenis. Daarna heeft hij zich koest gehouden. En nu, na de invasie van Rusland in Oekraïne, werden twee voormalige collega's van hem opgepakt en veroordeeld tot 23 en 16 jaar cel. Otto kruist hard zijn armen voor de borst om aan te geven hoe vast ze zitten. "Ik wilde niet, ik kon het niet, ik moest ze in de steek laten, ik moest vluchten!" Hij lacht: "Ik was ze te slim af, ze gaan ervan uit dat je via Finland vlucht, daar staan ze op je te wachten. Maar ik was slim, ik heb uitgevonden dat ik beter naar Rusland kon reizen, en van daaruit een route langs Oekraïne en Polen kon nemen. Het was moeilijk, gevaarlijk en het duurde lang,

maar het lukte: gered!” Weer kruist hij zijn handen voor de borst, drukt ze heftig samen: “ik moest wel, ik kon echt niet naar de gevangenis.” Hij herbeleeft de pijn, ik zie het. Zacht raak ik hem even aan. Om ons heen het feestje. Maar dan wil hij echt weg. Ik vraag: “ben je veilig daar, in de opvang in Warschau?” Ja, hij is daar veilig. Daar gaat hij dan, dag Otto, bedankt voor je gevecht tegen de angst.

Mijn verhaal

Dan nu mijn eigen verhaal: we maakten een tijdschrift voor Vrouwen en Duurzame Vrede, Annette en ik. In het kader daarvan hadden we in 2022 een gesprek met de coördinator van de Zomerscholen, Olga Shrynova. Zij was in Nederland als genodigde in het Shelter City-programma van Justitia et Pax in den Haag (Shelter City is een retraite van drie maanden voor mensenrechtenverdedigers, waarna ze weer teruggaan naar hun land). Ze vroeg ons om financiële hulp voor de reiskosten van deelnemers. We kregen het voor elkaar en van het een kwam het ander. Dit jaar mailde ze of we weer wilden bijdragen. Ik werd uitgenodigd om ook mee te doen. Ik was toen ongewoon bezorgd over de toename van de productie van wapens in Europa – en eerlijk gezegd ook over de berichtgeving in de Nederlandse pers over de oorlog: het zou jarenlang gaan duren, en het goede, democratische Westen zou moeten winnen van het autocratische, verdorven Rusland; Oekraïners zouden in de voorhoede van deze strijd worden afgeslacht en wij zouden vooral wapens leveren en verder afstand houden. Olga had een heel ander verhaal, het verhaal van diversiteit, het koesteren van menselijkheid en het vechten voor de ruimte om daarnaar te handelen, samen.

Bevrijdend bidden

Olga herinnerde mij aan de bevrijdingstheologie in Latijns-Amerika. Tijdens de studentenopstanden in de jaren zeventig kwam de bevrijdingstheologie op tegen de Leer van de Nationale Veiligheid, waarmee de militairen het oppakken en doen ‘verdwijnen’ van jonge mensen rechtvaardigden in Argentinië, Uruguay en Chili. Voor de veiligheid van de natie. Priesters kwamen in de gevangenis, religieuzen deden hun habijt af en verscholen zich onder de mensen. Ze ervoeren de Leer van de Nationale Veiligheid niet alleen als onveilig, maar ook als een lijnrechte aantasting van het christelijk geloof. De bevrijdingstheologie leerde ons bidden:

“Onze vader die in de hemel zijt” – dat betekent dat andere mensen broers en zussen zijn; op aarde is dat nog

niet helemaal gelukt, maar vanuit de hemel gedacht ligt die relatie vast als de manier waarop God aanwezig is. “Uw naam worde geheiligd” – dat betekent dat je Gods naam niet gebruikt om geweld te rechtvaardigen. “Uw koninkrijk kome” – dat betekent dat we weten dat we nog niet volmaakt zijn maar toch mogen hopen op nieuwe oplossingen voor onze tekortkomingen en voor ons verdriet.

“Uw wil geschiede, op aarde zoals in de hemel” – dat betekent dat je op aarde mee wilt werken aan een veilige omgeving voor mensen en dieren en erop wilt vertrouwen dat zelfs je vijanden uiteindelijk je broer en zus zijn.

Ik geloof in Gods aanwezigheid in menselijke gemeenschappen en in geweldloze actie

Het meeste leerde ik toen van de methode van de bevrijdingstheologie, namelijk het lezen van de Bijbel vanuit het dagelijks leven van gewone mensen in al hun diversiteit: hun verlangens, hun behoeften, hun onmacht zelfs. “Delf mijn gezicht op” zou Huub Oosterhuis zeggen. Dat is echt en geen enkele leer mag daar wat mij betreft boven staan.

Leerconferentie

Dus besloot ik naar de leerconferentie te gaan, in Albanië. Ik wilde verhalen schrijven over hoop, bezorgdheid van mensen, hun verlangen naar vrede, om met die verhalen wellicht het heilige geloof in Nationale Veiligheid een beetje van z'n sokkel te kunnen stoten, zodat we weer kunnen bidden dat de oorlog moge stoppen. Het werd een reis die een feestje waard was: het verlangen naar vrede en de onderlinge vriendschap zette de toon. Ik schreef erover (voor de verhalen zie: <https://haagsedomnicus.nl/blog-oranje.html>). Eerst over Anna, een jonge Russische ingenieur die al jaren in Nederland woont. Hoe ze zich schaamt en verdriet heeft en toch probeert iets te doen om te helpen. Dan Olga, die in Rusland geen opleidingen meer mag organiseren voor vrouwen over hun rechten. Ze had een kleine subsidie gekregen van een Duitse Stichting en was dus voortaan ‘foreign agent’. Dus ze veranderde de titel van haar werk en organiseerde vrouwenfestivals, samen met andere organisaties. En ze ging dóór met de

zomerschool, want die vond buiten Rusland plaats. Op de zomerschool een groep van vijf dames uit de Donbas-regio – ze zijn Oekraïens maar officieel eigenlijk ook Russisch. Wat moeten ze doen? Elena organiseert dialoog-sessies, om goed met elkaar te kunnen praten ondanks meningsverschillen. Het verschil van mening over de oorlog snijdt dwars door families en vriendengroepen en verwoest de basisveiligheid van mensen in de groep waar ze altijd op terug konden vallen. Dat wil Elena voorkomen, daarom combineert ze dialoog met dansen en theater. Valentina maakt zich bezorgd over de positie van gemeentebesturen na de oorlog, die misschien blind veroordeeld worden als collaborateur terwijl ze gewoon hun werk bleven doen toen de Donbas ineens Russisch werd. Natalya heeft onderzoek gedaan naar de belevenissen van vluchtelingen uit Oekraïne in de opvangcentra in Rusland, waar de dames van haar organisatie ook werken. Voor zover ik kan beoordelen als organisatieadviseur, een uitstekend onderzoek waar pregnante aanbevelingen voor de overheid uit voortkomen. Mirna legt uit hoe geloofd wordt dat het noodzakelijk is om alle

Russen als één groot volk bij elkaar te houden, maar ze moet erom lachen: ik ben oorspronkelijk Tatar, wat moet ik dan? Haar man was het eens met het beleid, ze hadden er ruzie over. Totdat Poetin de mobilisatie van burgers voor dienst in het leger invoerde, toen sloeg hij om als een blad aan de boom: “dat is niet de bedoeling!” Viko, een professor psychologie uit Bulgarije kijkt bezorgd: “het gaat van kwaad tot erger, wij trokken als Bulgaren best één lijn met Moskou, maar dat is nu helemaal over. In al onze landen trouwens. De enige fan is nog het sufferdje Servië.”

En dan twee jonge vrouwen uit Armenië, de een journalist, de ander vredesactivist: “In Jerevan zijn Russische vredestroepen gestationeerd, die in Nagorno-Karabach de vrede moeten handhaven. Hoe absurd kun je het maken? Wat moeten wij als vrijwilligers in vredesorganisaties met die lui?”

Conclusie

Het is tijd om een soort conclusie te trekken uit al deze verhalen. Wat mij betreft zijn er voldoende raakvlakken om elkaar te helpen deze oorlog te doorstaan – en dat moeten we ook doen, want zo beschermen we mensenrechtenverdedigers: door contact te houden. Veiligheid is dat je elkaar verstaat, vertrouwt; dat je zo nodig een beroep op elkaar kunt doen; stapje verder: dat we ons organiseren, dwars door de vijandige linies heen. Ik heb daarom drie activiteiten benoemd die we samen kunnen starten om onze stem laten horen op een redelijk veilige manier. De eerste is om namens de vrouwenbeweging in gesprek te gaan met de VN Veiligheidsraad over de noodzaak het bombarderen op Oekraïens grondgebied te stoppen. De tweede is om met niet-militaire experts, de internationale gemeenschap en het Permanent Hof van Arbitrage een alternatief uit te werken voor goed bestuur in de Donbas-regio. Die regio is het kind van de rekening, uit elkaar getrokken door vader en moeder, kapotgemaakt in loopgraven waar broeders elkaar doodschieten. De derde – en dat is denk ik een taak voor geloofsgemeenschappen – is het ontwerpen en verbreiden van een praktische ‘theologie van veiligheid’. Want het huidige geloof van Poetin, dat hij samen met de Russisch-Orthodoxe Kerk en het leger moet zorgen voor een groot, onverslaanbaar en dus veilig Russisch Rijk, is niet veilig voor mensen en menselijkheid. Trouwens, het Westerse geloof dat een groot overwicht aan wapens de democratie veilig maakt lijkt daar toch ook een beetje op, laten we eerlijk zijn. Volgens Ulrike, Duitse docent religie en gender op de leerconferentie, heet dat *phyletisme*. Dat betekent zoveel als het samen willen laten vallen van een religie met een volk of etnische groep (in dit geval dus het Russisch-Orthodoxe christendom met Rusland) en werd ooit verboden, op het concilie van Constantinopel in 1872. Laten we onze verantwoordelijkheid nemen om te reiken naar dat andere Koninkrijk. Dat we nog niet zien, maar waar we in geloven mogen. ●

POËZIE

De soldaat die Jezus kruisigde

Wij sloegen hem aan 't kruis. Zijn vingers grepen
 Wild om den spijker toen 'k den hamer hief –
 Maar hij zei zacht mijn naam en: 'Heb mij lief –'
 En 't groot geheim had ik voorgoed begrepen.

Ik wrong een lach weg dat mijn tanden knarsten,
 En werd een gek die bloed van liefde vroeg:
 Ik had hem lief – en sloeg en sloeg en sloeg
 Den spijker door zijn hand hand in 't hout dat barstte.

Nu, als een dwaas, een spijker door mijn hand,
 Trek ik een visch – zijn naam, zijn monogram –
 In ied'ren muur, in ied'ren balk of stam,
 Of in mijn borst of, hurkend, in het zand,

En antwoord als de mensen mij wat vragen:
 'Hij heeft een spijker door mijn hand geslagen.'

Martinus Nijhoff

Vormen, uitg. C.A.J. van Dishoeck, 1924

Door Tom van den Beld

Ten slotte

DE LAATSTE DRIE

Gelukkig die vrede brengen

Gelukkig die vervolgd worden vanwege de gerechtigheid

Gelukkig zijn jullie, als ze jullie uitschelden en vervolgen

en je van allerlei kwaad betichten vanwege Mij

Zullen we deze keer nadenken over de drie laatste van de gelukkigprijzingen in Mattheus 5? Die over vredebrengers en als contrast – of toch juist niet? – die over hen die worden vervolgd dan wel uitgescholden, je mag ook zeggen 'bedreigd'.

Hier wordt de Goede Boodschap wel heel actueel. Het lijkt wel alsof we in meer dan 2000 jaar geen meter zijn opgeschoten, want vrede is ver weg, en we zijn momenteel deskundigen in het elkaar zwartmaken, uitschelden en bedreigen. Dat is toch vreemd. We weten heel goed wat we zouden willen: elkaar niet bevechten, elkaar waarderen en aardig vinden. En we doen precies het tegenovergestelde. We willen gelukkig zijn en we doen alles om dat maar niet te worden.

In deze evangelietekst treffen we trouwens ook een merkwaardige schijnbare tegenstelling aan: dat vredebrengers als gelukkig worden aangeduid, begrijpen we nog. Maar dat je ook gelukkig kunt worden als je slachtoffer bent van andermans gedrag, is toch op zijn minst wonderlijk, zou je zeggen.

Een antwoord op die vraag kun je ontdekken als je de tekst in zijn geheel leest: *"Gelukkig die vervolgd worden vanwege de gerechtigheid."* Als je vervolgd wordt, omdat je gerechtigheid nastreeft en onrecht bestrijdt, dan sta je aan de goede kant, dan kun je gelukkig genoemd worden. Dat staat er.

En er staat ook: *"Gelukkig zijn jullie, als ze jullie uitschelden en vervolgen en je van allerlei kwaad betichten vanwege Mij."* Hier gaat het om die laatste twee woorden: als je wordt aangevallen omdat je de levensvisie van Jezus van Nazaret en dus de christelijke waarden serieus neemt, dan sta je aan de goede kant. Ook dat is actueel, waar in onze harde maatschappij die christelijke waarden nogal eens naar de softe sector worden verbannen. Kortom, als je je actief inzet voor de vrede in de wereld, en als je zodanig blijk geeft van je overtuiging dat recht en gerechtigheid en liefde voor de medemens een evangelische opdracht is, dat je dan daarvoor wordt uitgejouwd en zelfs wordt bedreigd, dan ben je een gelukkig mens.

Herinnert u zich nog dat we de eerste overweging over de gelukkigprijzingen de titel "Een ijzersterk verhaal" meegaven? Dus hoezo 'softe sector'? De Goede Boodschap van Jezus van Nazaret waarin de Bergrede centraal staat, is het 'ijzersterke' verhaal van mensen die het goede durven te doen en daarvoor willen incasseren. Het is het verhaal van moedige en dus gelukkige mensen. Die hebben we nodig, ook en juist in de samenleving van vandaag. De Bergrede wordt ook wel 'de grondwet van het christendom' genoemd. Die grondwet is ondergesneeuwd door het sleetse imago van de geïnstitutionaliseerde kerk. Het is hoog tijd dat christenen, met die grondwet in de hand, gaan meewerken aan het oplossen van de maatschappelijke problemen rond polarisatie, agressie en verharding. Want als je de Bergrede goed leest, ontdek je dat je die een-op-een kunt toepassen op de toestand waarin we de huidige maatschappij aantreffen.

De levensvisie van Jezus van Nazaret is actueler dan ooit. Daar moeten we iets mee doen!